

CLAUDIU T. ARIEȘAN
Universitatea de Vest, Timișoara

Surâsul simpatetic și cultura creștină clasică

The Sympathetic Smile and the Classical Christian Culture

Keywords: the Bible; “the Semitic smile”; destructive vs. sympathetic smile; the smile of Christ

Abstract: This paper tries to cover – in a personal synthesis – some of the most important aspects of classical comicology: the function, the evolution and the role of comic, laughter and smile in the world of the Bible. The first chapter deals with the problem of “the Semitic smile”, arguing that – contrary to some strong preconceived /given ideas – the Semitic civilisations possessed a strong sense of laughter, if not of humour, in a modern way. This fact is apparent in most of the Oriental traditions and in many literary achievements. The second chapter refers to the bipolar attitude towards laughter, as identified in the Books of the Old Testament: one ironically destructive, the other positively humorous. That is a reality already proven by important theologians and historians in the latest decades. The last and most important chapter analyses the comicologic perspective of the New Testament and especially the controversial problem of “the smile of Christ”. The conclusion underlines the fact that laughter is also part of the divine creation and not a monopoly for the evil and that the sympathetic smile can be easily associated, above all, to the angelic and transcendent world.

Fără a încerca o teorie ducând la anexare exclusivă a surâsului simpatetic de către teologicul creștin¹, considerăm instructivă și utilă orice tentativă hermeneutică de a corela nivelul antropologic al comicității cu orice spațiu cultural din trecut și din prezent. Deoarece spațiul creștin european și rădăcinile sale vetero-testamentare ne sunt mai familiare, tindem la descifrarea istoriei unei relații de profunzime dintre acestea și universul miraculos al râsului/surâsului etern uman și atât de polimorfic în manifestările sale. Nu degeaba se afirmă că fiecare om râde în felul său genuin (marcând o distincție între indivizi la fel de profundă ca cea a scrisului personal ori a amprentelor digitale) dar și că fiecare râde, iarăși, de altceva. De ce nu ar fi și interpretările exegeților la fel de felurite în domeniu?

I. Mediul Orientului antic și premisele comicului sacru

Chiar dacă se poate glosa cu privire la „absența humorului în vechile culturi orientale”², analizând natura și specificul râsului semitic putem afirma că nici în

¹ Cf. Claudiu T. Arieșan, *Hermeneutica umorului simpatetic. Repere pentru o comicologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999 și Idem, *Între surâs și rugăciune. Modele culturale din comicologia clasică și patristică*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2003.

² Vezi magistrul excurs al lui Val. Panaitescu, *Humorul (Sinteză istorico-teoretică)*, vol. I, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 33-44, cu necesarele sale distincții terminologice între humor și congenererele sale comicologice, pe care ni le asumăm în mare măsură.

spațiul spiritualității orientale – atât de pronunțat sacrală – acesta nu semnifică o formă de scepticism religios ci, dimpotrivă, „se pare că destinderea (autorizată prin sărbătoarele) participa de fapt la gravitatea generică a vieții colective”. Elementul respectiv poate fi decelat, cu infinite nuanțe, și privitor la asprele civilizații din creuzetul mesopotamian (mai ales cea sumero-babiloniană, unde zeii tineri din eposul *Enuma Elish* dau naștere lucrurilor mundane prin simplul lor răs întemeietor) dar și la matricea culturală mai senină a Egiptului Antic: e destul să compari privirea egolatră și scrâșnetul trufaș din reprezentările încremenite ale despotului Sargon, cel în mintea căruia a încolțit ideea cuceririlor imperiale, cu ochii scrutând optimist și zeiesc eternitatea „piramidală” de pe măștile faraonului (copil și, deci, vag surâzător) Tutankhamon.

Opiniile cercetătorilor diferă destul de mult cu privire la această chestiune. O polemică instructivă are ca subiect existența comicității în textele mitologico-literare aparținând populațiilor anatoliene ale hittitilor și hurriților, cu precădere în miturile despre Tatăl zeilor Kumarbi sau în vechiul mit hattî despre dragonul Illuyankas, zeița Inaras și omul Hupasiyas. Pe baza acestora, M. Riemschneider dedica în monografia *Die Welt der Hethiter* (1954) un întreg subcapitol *Umorului hittitilor*.

Comentându-i implicit afirmațiile, în volumul *Antichi imperi d'Oriente* (1963), Sabatino Moscati reamintează că „s-a constatat uneori în primitivismul unor manifestări ale ei (literaturii hittite, n.n.), un fond voit de farsă, o intenție de a râde și de a provoca râsul. Ei bine, continuă savantul italian, judecata ni se pare în afara realității; umorul – ne învață experiența – este rar în Orientul antic; și chiar dacă o impresie imediată și spontană se poate trage din aceste culturi, ea este seriozitatea lor profundă, aproape sobră, în domeniul și în unitatea vieții religioase. La un asemenea caracter de ansamblu, excepții se găsesc în Egipt, unde deosebita situație geografică și politică favorizează liniștea spiritului și foarte rafinata civilizație promovează pasul ulterior care este îndemnul la zâmbet. Dar să căutăm acest lucru la hittiti, să golim literatura lor de conținutul ei religios și ritual, ni se pare că am transpune într-o altă perioadă impresiile noastre și că am răsturna – oricât de plăcut și de atrăgător ni s-ar părea – structura unei civilizații”¹.

Totuși, cultele idolatre ale populațiilor orientale ce-i înconjurau pe evrei erau impregnate de naturalism religios și entuziasme vitaliste: „râsul (...) este expresia fericirii și a veseliei în cultul cananean” – afirma Jakob Jonsson², expert în materie de comicologie biblică, autorul valoroasei lucrări despre *Umor și ironie în Noul Testament*, apărută la Leiden în 1985. „Moise trebuie să fi fost cel dintâi reformator religios care a prescris o atitudine existențială diferită. După sedentarizarea triburilor iudaice, monoteismul antrenează culpabilizarea freneziei originare, de tip idolatru. Putem presupune că mesianismul evreiesc a determinat prima condamnare a râsului.”³ „În fapt, batjocura nu-i este îngăduită unui evreu decât față de idolatri

¹ Sabatino Moscati, *Vechi imperii ale Orientului*, trad. A. Lăzărescu, pref. Emil Condurachi, Editura Meridiane, București, 1982, p. 220.

² Jakob Jonsson, *Humour and Irony in the New Testament. Illuminated by Parallels in Talmud and Midrash*, E. J. Brill, Leiden, 1985, p. 47.

³ Teodor Baconsky, *Râsul patriarhilor. O antropologie a deriziunii în patristica răsăriteană*,

și, prin extensie, față de tot ceea ce este blamabil din punct de vedere moral sau legal”¹.

Din această perspectivă, atitudinea exemplificată mai sus prin cuvintele lui Sabatino Moscati ar traduce mai degrabă o profund înrădăcinată prejudecată occidentală asupra „gravității funciare a societăților orientale”, care în 1718 era încă net formulată de călătorul francez De la Roque, cam în aceiași termeni: „Ei (sc. orientalii) pun atâta moderație în faptele și în atitudinile lor, încât tot ce este mai plăcut pe lume n-ar putea să-i facă să râdă”². Cercetătorii istoriei mentalităților sunt azi însă aproape unanimi în a recunoaște că „lumii vetero-testamentare îi place să se amuze și o dovedește dedicând distracțiilor cam o treime din an” – semiții dovedindu-se oricum mai rezervați decât locuitorii anticei Rome, ce depășeau uneori două sute de zile „festive” într-un singur an.

Pe de altă parte, trebuie să admitem, alături de Paolo Santarcangeli, că într-o mentalitate cotidiană reglementată strict de norme fixe și de Legea divină, ironia și auto-ironia pot modera, modela și face suportabile maximalele cerințe ale acestora, prima prin caracterul ei interogativ și relativizant, a doua prin asumarea paradoxului ogîndirii de sine³. Iar cercetătoarea iudaică Salcia Landmann insistă pe caracterul genetic al comicului și al cuvântului de spirit ebraic, determinat de factori ambientali, de permanentele presiuni social-istorice și cultice, care fac să înflorească *witz*-ul ca formă de supraviețuire, apărare a specificului și chiar atac distins polemic de nivel talmudic ce uneori frizează erezia⁴.

Examinând și reconstituind cu erudită minuție *Viața cotidiană a oamenilor din Biblie*, André Chouraqui menționează concursurile enigmistice, muzica și, îndeosebi, multiplele forme de coregrafie rituală: „Dansul sacru are un rol privilegiat în sărbătorile evreilor, care sunt un popor vesel, în ciuda austerității religiei lor (s.n.). Traversarea Mării Roșii, pelerinajele, adunările anuale de la Siloam, procesiunile, biruințele militare, toate sărbătorile sunt celebrate prin cântece și dansuri”⁵. Semnificația lor inițială – eminate de sărbătoare nupțială și agrară – se adaptează treptat aprofundării revelației biblice. Avem astfel dansul de biruință și recunoștință al inspiratei Myriam și al femeilor din jur după eliberarea din robie, dansurile sacre promovate de David sau Isaia, chiar și coregrafia ceremonială din sinagogi, catalogate sistematic de Filon din Alexandria (*De vita contemplativa*, 83-90).

Editura Anastasia, București, 1996, p. 91-92, de unde am preluat exemplificări importante pentru demonstrația noastră.

¹ Judith Stora-Sandor, *L'humour juif dans la littérature de Job à Woody Allen*, P.U.F., Paris, 1984, p. 38.

² *Voyage dans la Palestine*, Amsterdam, 1718, p. 133 *apud* Teodor Baconsky, *op. cit.*, p. 92.

³ Paolo Santarcangeli, *Homo ridens. Estetica, filologia, psicologia, storia del comico*, Leo S. Alschki Editore, Firenze, 1989, p. 299-308.

⁴ Salcia Landmann, *Der jüdische Witz*, Freiburg și München, 1967. Vezi și Charles Adam, *L'humour juif*, Denoël, Paris, 1966.

⁵ André Chouraqui, *La vie quotidienne des hommes de la Bible*, Hachette, Paris, 1988, p. 170.

Excesul tuturor acestor manifestări îl făcuse însă pe Sfântul Episcop Augustin să constate cu neascunsă amărăciune că „între teatru și sinagogă nu mai este mare diferență” – de vreme ce, în chiar ziua de Sabat, evreii „se abțin de la lucruri folositoare” petrecând, în schimb, cu nesfârșit fast și chefuind cu toții de-a valma, într-o deplină delăsare și crasă indiferență față de cele sfinte¹.

II. Comicologia sacră a *Vechiului Testament*

Numeroasele calambururi și jocuri de cuvinte din *Vechiul Testament* (peste 500 la număr), farsele onomastice, ghicitorile sunt expresia realismului popular și categorii ale comicului de sorginte folclorică inerente deopotrivă scrierilor sacre. Totuși, pozitivarea acestui răs este atent căutată și cenzura rabinică se exercita permanent asupra lui: ni se spune că în veacul al treilea după Hristos Rabbi Chanina bar Papa le recomanda ucenicilor săi un model de comportare profilactică în domeniu: „când simțiți o aplecare [rea] către neseriozitate, îi veți face față cu ajutorul cuvintelor Torei”. Virtuțile înalt pedagogice ale râsului divin apar astfel figurate în radicală opoziție cu „jilțul hulitorilor” pământești din primul Psalm davidic.

Râsul lui Iahweh a fost interpretat (de către aceeași exegeză rabinică) fie ca o „înclinație a sa de a-și expune vrăjmașii unei deriziuni reciproce” (e.g.: „*Qui habitat in caelos irridebit eos: et Dominus subsannabit eos*”, Ps. II, 4), fie ca o încurajare a celor drepti în toiu încercărilor și violențelor de tot felul: la Tertullian, Dumnezeu râdea plin de mulțumire (*ridebat Deus*) observând răbdarea îndurerată, dar încă surâzătoare, cu care Iov își depășea crâncenele suferinți, în vreme ce demonul malefic se contorsiona de atâta furie neputincioasă (*De patientia*, 14, 5)².

Totuși, râsul omenesc nu se justifică automat doar prin raportarea sa la existența râsului dumnezeiesc. Ecou al mâniei divine sau reflex al predestinării insondabile pentru mințile „prea omenesti”, râsul devine până la urmă o modalitate de manifestare a divnului în lume,: „nu există *logos* fără ironie – scrie neîntrecutul analist al Râsului Domnului, René Voeltzel. Gândirea care se exprimă presupune un interlocutor de care se ascunde în parte – fie și numai având în vedere inevitabila mediatitate a limbajului. (...) Ironia lui Dumnezeu, chiar și în absență, este o manieră de a se revela”³.

Ecoul uman al veseliei Celui Preaînalt este bucuria licită și „fericita bătaie a inimii”, proprii unei comunități ce face trecerea de la misterul *tremendum* la *fascinans*: „teama se dizolvă în fericire lăuntrică, firesc exteriorizată prin bucurie și surâs. Acest fel de uimire destinată atinge zenitul bucuriei religioase veterotestamentare, colorând totodată mentalitatea religioasă a iudaismului ortodox și

¹ Augustin, *Enarrationes in Psalmos*, IV, XCII, 2. Vezi *Exposition on the Book of Psalms*, trad. A. Cleveland Coxe, în „Nicene and Post-Nicene Fathers”, vol. VIII, B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1956, p. 453.

² „Ce se mai bucura Dumnezeu. Ce mai plesnea cel rău”, trad. G. Radu, în vol. Tertullian, *Despre idolatrie și alte scrieri morale*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2001, p. 116.

³ René Voeltzel, *Le rire du Seigneur. Enquêtes et remarques sur la signification théologique et pratique de l'ironie biblique*, Oberlin, Strasbourg, 1955, p. 169.

gândirea talmudică a rabinilor”. Jakob Jonsson scrie și el că, în vederea unei depline edificări religioase, „cele mai sfinte obiecte și idei au fost discutate într-un mod umoristic (*humorously*), nu pentru că cele sfinte ar trebui să fie ridiculizate, ci pentru că atitudinea comică slujea o cauză sfântă (*the comical served a holy purpose*)”¹.

Care sunt, deci, modalitățile rizibilului pentru omul biblic? Cel puțin două, pentru că tot atâtea sunt și termenii distincți ce desemnează râsul în *Vechiul Testament*. *Lâak* distinge râsul batjocoritor, negativ, adesea tincturat cu malițiozitate. Este hohotul „nebulului”, care indică „simbolic, ansamblul umanității decăzute”, dincolo de influențele egiptene și babiloniene suferite de corpusul sapiențial semitic. Zeflemisitorul nebun (*stultus, insapiens*) e un anarhic moral ce discreditează sistematic cele sfinte, printr-un fel de caricaturizare maimuțărită, de „contrafacere satanică” a surâsului divin. Portretul robot deductibil din *Pildele lui Solomon* și din alte *loca* biblice ni-l prezintă ca pe un ins rău, incorigibil, atrăgând magnetic dezastre și ocări îndreptățite, rebel față de orice îndemn sau povățuitor, refuzând constant muștrarea și învățătura, devenind sursă perpetuă de tulburare pentru ceilalți, până în ceasul necesarei sale alungări din cetate, precum poezii boemi din *Politeia* lui Platon.

Acesta e râsul „calificant” ce emană din esența ființei umane, echivalând-o cu hulitorii (dacă este nebunesc și nestăpânit) sau cu omul drept, dacă rămâne în limitele bunului simț și ale cumpătării: „îmbrăcăminte omului, dezvelirea dinților, când râde, și călcătura lui vestesc ce este el” (*Înțelepciunea*, 19, 27). Râsul măsurat și decent rămâne așadar o caracteristică a umanității normative: „Nebunul, când râde, își înalță glasul, iar omul cuminte abia va zâmbi” (*ibidem*, 21, 22): „*fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacite ridebit*”.

Există, prin urmare, în afara batjocoritorului *lâak*, un al doilea tip de râs veterotestamentar, anume cel exprimat prin termenul de *sâhak*, desemnând, dimpotrivă, un râs al fericirii, al entuziasmului pozitiv, al recunoștinței în duh. Este numele pe care Isaac l-a primit de la însuși Dumnezeu: *Yĕhk-El* („să suradă Elohim”), onomastică predestinată de însuși Cartea Vieții: „I-am pus numele fiului său, așa cum este el prescris și înscris pe tăblițele cerești: Isaac” – notează *Cartea Jubileelor*, XVI, 3-4, confirmată fiind apoi de toate versiunile aramaice ale Bibliei, iar apoi preluată ca interpretare canonică de exegeza patristică a textelor sacre.

Pentru alexandrinul iudeu Filon: „înțeleptul va zămisli în bucurie și nu în suferință (...) Avraam se arată vesel și surâzător pentru că va zămisli bucuria – pe Isaac – și virtutea, Sarra, râde la rândul ei (...) Rodul este râsul și veselia, căci aceasta este tălmăcirea numelui Isaac”. „Avraam râde pentru a-și spori evlavia față de Dumnezeu – scrie în altă parte celebrul evreu platonizant – gândind că Dumnezeu este singura cauză a harurilor și a bunătăților.” (*De mutatione nominum*)²

Creatura umană îndesine „e șovăitoare și tristă”, iar „râsul nu pare a fi fost însământat în rasa muritorilor” ca un act reflex ori o facultate înăscută. Renașterea mistică este marcată de râsul lui Avraam și botezarea lui Isaac, fără de care marele

¹ Jakob Jonsson, *op. cit.*, p. 86-87. Vezi și studiul lui Nicolae Neaga, *Umor și ironie în Vechiul Testament*, în „Altarul Banatului”, an VII (XLVI), nr. 10-12, 1996, p. 16-25.

² Apud T. Baconski, *op. cit.*, p. 98-99.

patriarh n-ar fi cunoscut „bucuria extatică de a trăi în Dumnezeu”: ființa umană izbucnește în râs doar când se simte fortificată și sprijinită de Dumnezeu. „Vei da acestui fiu numele sentimentului pe care îl vei resimți grație lui – îi zice Atotputernicul Sarrei – și vei resimți, înainte de orice, bucurie, așa încât îi vei da numele simbolului bucuriei, râsul”. Exegețul alexandrin dezvoltă apoi o temeinică doctrină a veseliei licite, atribuind-o chiar lui Moise: „dat fiind că «virtutea este prin natura ei izvor de bucurie» (*arete chariton esti physei*), pare firesc ca viața oricărui om vicios să fie «întunecată, tristă și plină de mari necazuri», (*skythron kai epilypon kai meston barydaimonias*), chiar dacă fața lui simulează un surâs. Este, în fond, apologia unui râs «creat de Dumnezeu», apanaj al înțelepților și al celor desăvârșiți, un râs al preaplinului spiritual (*ton psyches gelota*), ce mediază întoarcerea la starea dinainte de cădere, potolirea, fie și pentru o clipă, a mistuitoarei «nostalgii paradisiace»¹.

Am citat din cartea lui Teodor Baconski, *Râsul patriarhilor*, și tot de acolo aflăm că în același fel au gândit Sf. Petru Chrisologul (*Sermones* 92, 4 și 154), Didim cel orb (*Com. in Gen.*, 233, 244), Alcuin de York (*Interrog. et resp. in Gen.*, P. L. 100, col. 540 a), Rabanus Maurus (*Com. in Gen.*, II, 21).

Analiza onomastică filoniană din *Legum Allegoriae* (III, 77, 217) poartă în sine esențele străvechii viziuni clasice, exprimate de geniul latin în formula *nomen est omen* (numele înseamnă destin). Dacă Avram devine Avraam și Sarai' se transformă în Sarra, numele de Isaac rămâne doar el neschimbat, deoarece fusese dat de însuși Iahweh². De altfel, și portretul schițat de Filon – în *De mutatione nominum* – păcătosului cu sufletul înnegurat și chipul vesel doar de fațadă, își găsește o interesantă replică în fragmentul comediografului roman Caecilius Statius, după care „cei mai răi dușmani sunt aceia având fruntea rătăitoare, dar cu inima mâhnită, și de care nu știi nici cum să te legi, dar nici cum să scapi”³.

Râsul delicat, ca emblemă a optimismului constructiv și al credinței fidele până la capăt, fusese personificat în perimetrul Mediteranei orientale sub ipostaza feminină a *Sophiei*, înțelepciunea senină, „desăvârșita stăpână a casei (...) ce râde zilei de mâine” (*Pilde* 31, 25). Însă mărturiile exegeților iudaici ai patriarhului Isaac ajung mult mai departe: religia israelită – crede André Schwartz-Bart – „acordă din start râsului un sens divin: «Yit-hak» înseamnă înainte de toate cel care va râde în viitor și, dacă remarc că Sarra l-a văzut pe fiul lui Agar, Ismail, când era *Metzahak*, adică răsând, deduc cu umilință că fiii lui Avraam, Ismail și Isaac, se deosebesc prin faptul ca cel dintâi știe să râdă în prezent, în vreme ce lui Isaac, părintele nostru, îi era menit să plângă până la venirea lui Mesia, fie binecuvântat, care ne va dărui tuturor râsul veșnic”⁴.

Nu este, așadar, lucru de mirare că ezoterismul creștin a făcut din surâzătorul Isaac „simbolul sărbătorii Spicelor lui Israel” și chiar „simbolul lui Isus Hristos”.

¹ Idem, *ibidem*.

² Philon din Alexandria, *Comentariu alegoric al Legilor Sfinte după Lucrarea de Șase Zile*, trad. Z. A. Luca, Editura Paideia, București, 2002, p. 130.

³ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XV, 9, 1.

⁴ T. Baconski, *op. cit.*, p. 96-97.

Legat de aceeași temă a râsului patriarhului Isaac, Origene va vorbi, la rândul său, despre existența unei făgăduințe divine „care constă în răs” reprezentată și întruchipată de Isaac, „deoarece numele său se tâlcuiește prin răs (*hermeneutai gar Gelos*)”. Că a existat o făgăduință care se concretizează în râsul viitor este vădit și din cuvântul: „Fericiți cei ce plâng acum”, la care promisiunea este că „vor râde (*boti gelasontai*)”. Tot așa cum există făgăduințele: „aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema”, „aceia îl vor vedea pe Dumnezeu”, „vor moșteni pământul” și „a lor este împărăția cerurilor” este și făgăduința râsului, aflată în antiteză cu lacrimile declarate fericite. „Ia aminte dacă (...) acest răs virtuos (bun, *to agatho geloti*) nu este, pe de o parte, în armonie cu aceste astfel de lacrimi declarate fericite și, pe de altă parte, în opoziție cu acele altfel de lacrimi declarate nenorocite, care sunt păstrate pentru cei ce au o purtare contrară. Vai de cei care râd acum (*hoi gelontes nyn*), pentru că se vor tânguși și vor lăcrima! Altele, într-adevăr, sunt lacrimile declarate fericite și altele lacrimile hărăzite celor care au trăit în păcat.”¹

Comentând fragmentul, Teodor Baconsky îl socotește „important din mai multe considerente. În primul rând, făcând din patriarhul Isaac eroul biblic care a deculpabilizat râsul, el afirmă că Dumnezeu îi face omului o «făgăduință a râsului» care se va împlini într-un context eshatologic. În al doilea rând, introduce o dublă serie: *răs primejdios / lacrimi nenorocite; răs virtuos / lacrimi fericite*, așezând astfel cuplul plâns / răs într-o nouă lumină. În mod firesc, și pentru că trădează căința, lacrimile sunt condiția unei iertări mântuitoare, în vreme ce râsul (semn al necuviinței, al trufiei, al neascultării) este considerat vătămător. Aici, dubla serie de mai sus relativizează opoziția răs / plâns în folosul unei mai mari libertăți: nimic nu este rău în sine, totul se decide la nivel intențional”.

III. Perspectiva neo-testamentară

Noul Testament aduce cu sine o indiscutabilă „schimbare de paradigmă” în aria comicologiei. Existența unui răs creștin, inspirat de faptele sau vorbele Mântuitorului, a ridicat de la bun început un serios semn de întrebare. Marea piatră de poticnire pentru teologi a fost părerea, (bazată pe tăcerea Evangheliilor) după care Isus Hristos – Dumnezeu întrupat și model definitiv al umanității desăvârșite – n-ar fi răs niciodată în timpul vieții sale pământești. Într-un doct studiu publicat de revista „L’Histoire”², eminentul medievist Jacques Le Goff – care a susținut la „Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales de Paris” un curs despre *Râsul în Evul Mediu* – face la rândul său sinteza problematicii, plasând-o sub titlul interogativ *Jésus a-t-Il ri?*

Începând cu apocriifa *Epistolă către Lentulus* și continuând cu Rufinus, Sfântul Vasile cel Mare sau Sfântul Ioan Gură de Aur³, certitudinea ca Isus n-ar fi răs pare

¹ Origene, *Omilii la Ieremia*, II, 20, 6.

² Jacques Le Goff, *Jésus a-t-Il ri?*, în „L’Histoire”, an XIV, nr. 158, sept. 1992, p. 72-74.

³ Vezi, pentru detalii și nuanțări asupra viziunilor patristice la obiect, studiul nostru *Sf. Ioan Chrysostom între polemic și simpatetic. Dimensiuni antropologice*, în vol. *Sfântul Ioan Gură de Aur: ierarh – teolog – filantrop (407-2007)*, la Simpozion teologic internațional dedicat împlinirii a 1600 de ani de la trecerea sa în veșnicie, Editura Andreiana, Sibiu,

omniprezentă în literatura spirituală a epocii. Aceeași chestiune suscită fervente polemici scolastice și, încă în veacul al XIII-lea, constituia un subiect tradițional și privilegiat pentru dezbateri la Universitatea din Paris. Informații semnificative și redate ulterior de numeroși savanți au cules, la obiect, Ernst Robert Curtius în drept celebra monografie *Europäische Litteratur und lateinisches Mittelalter* (1947), îndeosebi digresiunea IV, 2 (*Die Kirche und das Lachen*)¹ și, mai recent, Bernard Sarrazin în studiul *Jesus n'a jamais ri. Histoire d'un lieu commun*².

Egbertus de Liege (c. 972–c. 1023) în lucrarea *Fecunda ratis*, apoi Hildebertus din Lavardin (c. 1056–1133) și Radulfus Tortarius (1063–c. 1108) discută pe larg dacă unui bun creștin i se cuvine să se învelească glumind: „Trebuie să îngădui și glume după [lucrurile] cele serioase. Totuși, glumele trebuie să aibă limita lor [să-și păstreze demnitatea]”: *Admittenda tibi ioca sunt post seria quaedam. Sed tamen et dignis ipsa gerenda modis*. Ioan de Salisbury (1115–1180) admitea și el din când în când o *modesta hilaritas* și, dacă totul decurge în chip decent, înțeleptul creștin poate asista chiar și la reprezentații înveselitoare: *nec apologos refugit aut narrationes aut quaecumque spectacula*.

Problema centrală profilată pe fundalul acestor discuții rămîne însă dacă râsul face parte integrantă din firea omenească și dacă Omul–Dumnezeu, participând deplin la natura umană, a râs vreodată, consacrand astfel o veselie specific creștină. Iată cum încearcă să răspundă Petrus Cantor (c. 1125–1197) în tratatul scolastic *Verbum abbreviatum*, 68: „Să prețuim așadar veselia minții (*mentis hilaritatem*), tot astfel cum trebuie să disprețuim frivolitatea (*lascivia*). Să ne bucurăm în chipul sfinților, noi care avem înfașurarea celor ce se îndreaptă (*Iudita*, 16) spre Ierusalim. Dar e posibil oare ca însuși Dumnezeu să fi râs de-a binelea (*numquid potuit Deus bene risisse*)? Se pare că a avut, dintr-o pricină lăuntrică, o veselie sănătoasă (*laetitia bona*), de vreme ce a putut să și-o arate în afară prin crearea râsului (*quod eam exterius in opere ridendi monstrare possit*), mai cu seamă că el a luat asupra-și toate slăbiciunile noastre, exceptând păcatele; deci, împreună cu simțul comicului a căpătat omul de la natură și puțința de a-și exprima râsul (*etiam cum risibile, vel risibilitas, proprium sit hominis a natura datum*). Prin urmare, de ce n-a putut Dumnezeu să-și exercite facultatea râsului (*risibilitas*)? A putut, doar că nu stă scris nicăieri că ar fi râs”.

Spre deosebire de Iahweh, Dumnezeu vetero-testamentar ce își nimicește opoziția răsând liniștit de vrăjmășia lor neputincioasă, Logosul întrupat în istorie – Hristosul Noului Legământ – se arată oamenilor ca fiind mereu supus deriziunii și

2008, p. 229-250 și *Sfântul Ioan Chrysostomul. Studiu Biografic*, în vol. Sf. Ioan Gură de Aur, *Predici despre viața de familie*, trad., note Pr. Marcel Hancheș, precuvântare P. S. Lucian Lugojanu, Episcop Vicar, studiu biografic și bibliografie Claudiu T. Arieșan, Editura „Învierea”, Arhiepiscopia Timișoarei, 2005, p. 7-18.

¹ Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, trad. A. Armbruster, Editura Univers, București, 1970, cf. cap. *Glumă și gravitate în literatura medievală*, p. 483-503.

² Bernard Sarrazin, *Jesus n'a jamais ri. Histoire d'un lieu commun*, în „Recherches des sciences religieuses”, LXXXII, nr. 2, 1994.

batjocurilor deicide ale evreilor sau romanilor. Trebuia să fie astfel, chiar dacă „obuzitatea spirituală inerentă acestor batjocuri accelerează drama Răstignirii și, prin urmare, dobândirea Mântuirii (...). E posibil ca Isus (ca personaj istoric și înainte de Învierea sa) să fi râs, ca orice om. Evangheliștii ne sugerează însă că, de-a lungul afirmării treptate a deității sale, omul cedează locul unui Dumnezeu care, desigur, – crede T. Baconsky – nu mai poate râde”.

Oricum, râsul face parte integrantă din creația divină și nu credem că trebuie neapărat postulată o fisură de sorginte demonică pentru a-l insera în străfundurile și în esența însăși a ființei umane. Chiar dacă subzistă în lumea noastră și aspecte maligne, dăunătoare, triste chiar ale manifestărilor prin râs, cel puțin surâsul fin poate fi lesne asociat domeniului angelic, iar Atotputernicul Împărat al îngerilor și al oamenilor, așa cum îl venerază credincioșii, e posibil să-și privească uneori surâzător supușii angrenați în efortul teandric de a-l imita și sluji cât mai întocmit.